

ΙΔΡΥΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ : ΕΝΑ ΘΕΣΜΙΚΟ ΣΟΚ ΣΕ ΚΩΜΑ ; ¹

Αριστείδης Τσάτσος, Dr. iur., LL.M., M.Sc., Δικηγόρος Ρόδου –
Οικονομολόγος

1. Εισαγωγή

Με σκοπό την κατοχύρωση της σωστής ερμηνείας του Συντάγματος, πρόσφατα, τον Ιούνιο του 2016, ο τότε Υπουργός Εσωτερικών πρότεινε την σύσταση ενός Συνταγματικού Δικαστηρίου.² Πράγματι, κατά καιρούς, εκτός από τους νομικούς, πολιτικοί και κυβερνήσεις προέβησαν σε ανάλογες προτάσεις ίδρυσης Ανώτατου Δικαστηρίου επιφορτισμένου με τον αυθεντικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, όπως λ.χ. το Σύνταγμα του 1968, το θεσμικό νομοθετικό διάταγμα 803/70 «περί Συνταγματικού Δικαστηρίου» καθώς και η κυβερνητική πρόταση ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου του έτους 2006.³ Ιστορικά πάντως, μέχρι τούδε, οι όποιες πρωτοβουλίες ίδρυσης και θέσης σε λειτουργία Συνταγματικού Δικαστηρίου στην Ελλάδα δεν έχουν ευδοκιμήσει.

Στην χώρα μας ο δικαστικός έλεγχος συνταγματικότητας ακολουθεί το πρότυπο του διάχυτου ελέγχου και ως εκ τούτου κάθε Δικαστήριο μπορεί να εκφέρει κρίση ως προς τη συμφωνία ή όχι του εκάστοτε νόμου με το Σύνταγμα. Σε περίπτωση δε που κάποια διάταξη κριθεί αντισυνταγματική, το Δικαστήριο δεν την ακυρώνει, απλά δεν την εφαρμόζει στη συγκεκριμένη υπόθεση που φέρεται προς εκδίκαση. Η ιστορική αφετηρία του δικαστικού της συνταγματικότητας στην Ελλάδα έχει τις ρίζες της στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και θεωρείται η απόφαση του Αρείου Πάγου υπ αριθμό 23/1897, όπου το μοναδικό τότε Ανώτατο Ελληνικό Δικαστήριο αναγνώρισε από μόνο του και υπέρ του εαυτού του την αρμοδιότητα ελέγχου αντισυνταγματικότητας χωρίς τη μεσολάβηση του νομοθέτη.⁴ Στον αντίποδα του διάχυτου συστήματος ευρίσκεται το συγκεντρωτικό, όπου ένα ειδικό ανώτατο δικαιοδοτικό όργανο, συνήθως Συνταγματικό Δικαστήριο, αποφασίζει αμετάκλητα και οριστικά για την συνταγματικότητα του νόμου δεσμεύοντας όλα τα υπόλοιπα Δικαστήρια, τα κρατικά όργανα και τους πολίτες και έχοντας και την εξουσία να ακυρώσει τον νόμο.

Αποτελεί κοινό τόπο ότι, σήμερα, το συγκεντρωτικό σύστημα ελέγχου όχι μόνο ακολουθείται από την πλειονότητα των κρατών της υφηλίου με μικρές ή μεγαλύτερες μεταξύ τους διαφοροποιήσεις, αλλά και το ότι αυτή η ίδια η κελσενιανή – συγκεντρωτική δομή του συνταγματικού ελέγχου φαίνεται να υπερτερεί εκ

¹ Το κείμενο βασίζεται σε ομιλία στο 4ο ετήσιο επιστημονικό συνέδριο της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ) σε συνεργασία με τον ΔΣΡ στις 12 και 13 Μαΐου 2017 στη Ρόδο.

² Συνταγματικό Δικαστήριο προτείνει ο υπουργός Εσωτερικών Π. Κουρουμπλής, δημοσίευση της 12-06-2016 στον ιστοχώρο της εφημερίδας το Βήμα, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=807364>

³ Γεώργιος Φωκάς, Αι περί Συνταγματικού Δικαστηρίου Διατάξεις του Συντάγματος 1968 και του Ψηφίσματος Περί Τροποποίησής Του, Αρμενόπουλος 1973, 341 επ. Νίκος Αλιβιζάτος, Μια Ψευδεπίγραφη Πρόταση, δημοσίευση της 13-06-2006 στον ιστοχώρο της εφημερίδας Τα Νέα, <http://www.tanea.gr/news/greece/article/4440957/?iid=2>

⁴ Αντώνης Μανιτάκης, Το Συνταγματικό Δικαστήριο: ο πολιτικός κηδεμόνας της δικαστικής εξουσίας, περιοδικό Ενώπιον του ΔΣΘ, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2006, 9 (9-10). Αντώνης Μανιτάκης, Η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου: απόπειρα πολιτικοποίησης του Συντάγματος δια της συνταματοποίησης της πολιτικής, ΤοΣ 1/2008, 3 (12).

προοιμίου του διάχυτου συστήματος σε ότι αφορά την διασφάλιση της ενότητας της νομολογίας και τη συνακόλουθη ασφάλεια δικαίου.⁵

Δεδομένου ότι στην χώρα μας ο δικαστικός έλεγχος συνταγματικότητας ακολουθεί το πρότυπο του διάχυτου ελέγχου, ανακύπτει εν προκειμένω το ζήτημα, εάν μια ρήξη στη θεσμική συνέχεια της πολιτείας μας δια της ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου και δια της ως εκ τούτου μετάβασης από το σύστημα του διάχυτου στο σύστημα του συγκεντρωτικού ελέγχου, το οποίο καθιδρύει μονοπώλιο εκφοράς συνταγματικής κρίσης σε ένα ειδικό δικαιοδοτικό όργανο, συνιστά στην παρούσα χωροχρονική συγκυρία της πολιτείας μας ένα αναγκαίο και απαραίτητο θεσμικό μέτρο. Με άλλα λόγια κρίνεται σήμερα και υπό τις παρούσες συνθήκες απαραίτητο ένα θεσμικό σοκ στην ιστορική συνέχεια της πολιτείας μας δια της ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου ;

2. Θεσμική και ιστορική προσέγγιση

Τα Συνταγματικά Δικαστήρια συνιστούν θεσμούς και ως θεσμοί, παρά το γεγονός ότι στερούνται δυνατότητας επιβολής των αποφάσεων τους, συνιστούν παράγοντα πολιτειακής αλλαγής.⁶ Με αφετηρία την ως ανωτέρω πάγια θέση της πολιτικής οικονομίας γίνεται κατανοητό ότι η ίδρυση Συνταγματικών Δικαστηρίων στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης όπως επίσης στις νέες δημοκρατίες της Λατινικής Αμερικής, της Αφρικής και της Ασίας εξηγείται από το γεγονός ότι οι ως ανωτέρω «νέες» δημοκρατίες είχαν ανάγκη από έναν προσθετό θεσμικό παίκτη και δη από ένα ισχυρό δικαιοδοτικό σώμα για την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας, την εμπέδωση του κράτους δικαίου και την προώθηση πολιτικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων.⁷ Στις περιπτώσεις αυτές η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου ήταν και είναι όχι μόνο απότοκος ανάγκης και αλλαγής αλλά περαιτέρω συνιστά πρόσθετο θεσμό και παίκτη ενός σχετικά εύθραυστου πολιτειακού συστήματος, μια κατάσταση όμως η οποία δύσκολα προσομοιάζει στην Ελλάδα.

Όπως ήδη αναφέρθηκε ανωτέρω, ο συγκεντρωτικός και ο διάχυτος έλεγχος της συνταγματικότητας συνιστούν δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, ήτοι αυτού του ίδιου του συνταγματικού ελέγχου. Συνεπώς παρατηρεί σχετικά ο καθηγητής Α. Μανιτάκης, ότι σε πλήθος χωρών που ιδρύθηκε Συνταγματικό Δικαστήριο δεν υφίστατο καν μέχρι το χρονικό σημείο της ίδρυσης του Δικαστηρίου αυτού η

---

⁵ Στέφανος Μαθίας, Συνταγματική δικαιοσύνη στην Ελλάδα, Επιστήμη και Κοινωνία, Τεύχος 11/2003, 171 (171-172). Βασίλειος Ανδρουλάκης, Χρειαζόμαστε πραγματικά ένα Συνταγματικό Δικαστήριο; Μια πάντα επίκαιρη συζήτηση, 2015, σελ. 3 σε <http://www.constitutionalism.gr/androulakis-syntagmatiko-dikastirio/> = Το αυτό κείμενο δημοσιεύεται στο περιοδικό Το Σύνταγμα 1/2016. Μιχαήλ Κυπραίος, Το Συνταγματικό Δικαστήριο ως ολοκλήρωση των εγγυήσεων της σύγχρονης Δημοκρατίας, ΔΕΕ8-9 (1998), 824 (824-825).

⁶ Dennis-Jonathan Mann, Legalization and Juridification – Judicial Review as a Catalyst of Institutional Change, Draft Version, European University Institute, Department of Political and Social Sciences, σελ. 4 http://apps.eui.eu/Personal/Researchers/mann/pdf/Mann,-Dennis-Jonathan_Judicial-Review_Catalyst_Institutional-Change.pdf

⁷ Ανδρουλάκης, ανωτέρω υποσημείωση 4, σελ. 2. Αλβιζάτος, ανωτέρω υποσημείωση 2. C. Neal Tate and Torbjörn Vallinder, The Global Expansion of Judicial Power: The Judicialization of Politics, σελ. 2, σε των ιδίων, The Global Expansion of Judicial Power, New York University Press, 1995. Βλ. επίσης Matthias Hartwig, The Institutionalization of the Rule of Law: The Establishment of Constitutional Courts in the Eastern European Countries, American University Journal of International Law and Policy, Vol. 7, (1992): 449 (450-451).

δυνατότητα δικαστικού ελέγχου συνταγματικότητας των νόμων.⁸ Στις περιπτώσεις δηλαδή αυτές, το ζητούμενο ήταν η θέσπιση αυτής της ίδιας της συνταγματικής δικαιουσύνης, η οποία όταν θεσπίστηκε ήταν απλά διαφορετικού τύπου, δηλαδή συγκεντρωτικού (λ.χ. στα πρώην σοσιαλιστικά κράτη ο πραγματικός έλεγχος της συνταγματικότητας ήταν μέχρι πρότινος άγνωστος και στη Γαλλία μέχρι την ίδρυση του Συνταγματικού Συμβουλίου το 1958 ο έλεγχος του νόμου ήταν αδιανόητος).⁹ Από αυτό εύλογα προκύπτει ότι αφού υφίσταται ήδη από τα τέλη του 19 αιώνα στην Ελλάδα συνταγματική παράδοση και ο αντίστοιχος συνταγματικός έλεγχος, η ελληνική πραγματικότητα δεν είναι συγκρίσιμη με εκείνη των χωρών στις οποίες ιδρύθηκε Συνταγματικό Δικαστήριο με σκοπό την καθιέρωση του θεσμού του συνταγματικού ελέγχου.

3. Διεθνοδικαιική προσέγγιση - Έλεγχος συμβατότητας νόμων επι τη βάσει διεθνούς και Ευρωπαϊκού δικαίου

Ιδίως σε ότι αφορά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων – ατομικών ελευθεριών, σε διεθνές επίπεδο, η εγχώρια νομολογία περί προστασίας συνταγματικών ελευθεριών εμπλουτίζεται κατά κύριο λόγο αφενός μεν από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) ως προς την ερμηνεία των διατάξεων της ΕΣΔΑ και των πρόσθετων αυτής Πρωτοκόλλων, αφετέρου δε από τα Γενικά Σχόλια (General Comments) της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΑ) σχετικά με την ερμηνεία και εφαρμογή των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει το Διεθνές Σύμφωνο περί των Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων του 1966 του Ο.Η.Ε (ΔΣΑΠΔ). Συνεπώς, σε ότι αφορά το ποσοτικό κριτήριο, εξ αιτίας του έργου και της λειτουργίας του ΕΔΔΑ και της ΕΔΑ υπάρχει πλήθος νομολογίας και ερμηνευτικών προσεγγίσεων δίπλα και πέρα από τα συνταγματικά κατοχυρωμένα ατομικά δικαιώματα, η οποία δύναται να συνδράμει τον εθνικό Δικαστή στην εκφορά δικανικής κρίσης ως προς την σύμπλευση διατάξεων νόμων με τις ως ανωτέρω διεθνοδικαικές υποχρεώσεις του κράτους έναντι των πολιτών. Η ύπαρξη αυτού του παράλληλου άλλως σκιώδους Συντάγματος συνισταμένου από το πλέγμα των διεθνοδικαικών υποχρεώσεων του κράτους έναντι του ίδιου του πολίτη¹⁰ αφαιρεί όγκο εργασίας από ένα Συνταγματικό Δικαστήριο, το οποίο σε κάθε περίπτωση θα καλείτο να κρίνει αν και πότε συντρέχει παράβαση ενός θεμελιώδους δικαιώματος από μέτρα και επιλογές της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας ορίζοντας έτσι τα όρια και τα πεδία δράσης της.

Το ΕΔΔΑ έχει μάλιστα χαρακτηριστεί κατ'επανάληψήν την ΕΣΔΑ ως συνταγματικό όργανο της ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης ενώ και στη βιβλιογραφία προτείνεται ότι το ΕΔΔΑ συνιστά περισσότερο η λιγότερο Συνταγματικό Δικαστήριο.¹¹ Αν και η ΕΔΑ, σε αντίθεση με σχετικές βιβλιογραφικές δημοσιεύσεις, ουδέποτε προέβη σε μια εφάμιλλη δήλωση περί συνταγματικής θέσης και

---

⁸ Αντώνης Μανιτάκης, Διάλεξη στην Εκδήλωση της 30-03-2006 με θέμα : Συνταγματικό Δικαστήριο – Ανάγκη ή Σκοπιμότητα, Δ.Σ.Α. – Ένωση Δικαστικών Λειτουργών ΣτΕ, 2006, σελ. 11.

⁹ Μανιτάκης, ανωτέρω υποσημείωση 7, σελ. 11. Νίκος Ρόζος, Η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου με την προσεχή αναθεώρηση του Συντάγματος, Σημείωμα παρέμβασης, Περιοδικό Δίκη, Ιούνιος – Αύγουστος 2006. Hartwig, ανωτέρω υποσημείωση 6, σελ. 451.

¹⁰ Sweet, Alec Stone, On the Constitutionalisation of the Convention: The European Court of Human Rights as a Constitutional Court (2009). Faculty Scholarship Series. Paper 71, σελ. 8.

¹¹ Βλ. με περαιτέρω παραπομπές Christoph Grabenwarter, The European Convention on Human Rights: Inherent Constitutional Tendencies and the Role of the European Court of Human Rights, *Elte Law Journal* (2014), σελ. 101 (102-103 επ.).

συνταγματικού χαρακτήρα του ΔΣΑΠΔ, από αυτήν την ίδια την αρχή *pacta sunt servanda*, σε όλη την υπεραπλουστευτική της δόξα, προκύπτει ότι τα κράτη είναι υποχρεωμένα εξασφαλίζουν κατά αποτελεσματικό τρόπο την εφαρμογή των διεθνοδικαιικών τους υποχρεώσεων σε επίπεδο προστασίας ατομικών ελευθεριών και ότι σε περίπτωση σύγκρουσης εγχώριου νόμου με αυτές, οι διατάξεις των διεθνών συμβάσεων προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων υπερέχουν χωρίς περαιτέρω διατυπώσεις.¹² Είναι δηλαδή φανερό, ότι δομικά το καθετοποιημένο κελσενιανό σύστημα στην κορυφή του οποίου ευρίσκεται το Σύνταγμα έχει προ πόλου διαβρωθεί δια της επίδρασης του διεθνούς δικαίου και δη αυτού της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹³

Τονίζεται μάλιστα εν προκειμένω, ότι οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ έχουν σύμφωνα με το άρθρο 46 παρ. 1 της ΕΣΔΑ υποχρεωτική ισχύ και εκτελούνται υποχρεωτικά από τα κράτη – μέρη, ούτως και από την Ελλάδα. Σε αντίθεση με τα κρατικά Συνταγματικά Δικαστήρια που δύναται να ακυρώσουν μια αντισυνταγματική διάταξη, το ΕΔΔΑ ναί μεν δεν έχει ακυρωτική δικαιοδοσία, δύναται όμως σύμφωνα με το άρθρο 41 ΕΣΔΑ να επιδικάσει στον παθόντα δίκαιη ικανοποίηση και να απαιτήσει από το κράτος την εξάλειψη των συνεπειών της παράβασής του.¹⁴ Σε κάθε περίπτωση το άρθρο 46 ΕΣΔΑ δεν κάνει ουδεμία διάκριση ως προς τις κρατικές λειτουργίες και δεσμεύει το κάθε κράτος ως ολότητα δεσμεύοντας έτσι νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική εξουσία.¹⁵ Η δυνατότητα δε ατομικής προσφυγής έναντι του ΕΔΔΑ για παραβίαση δικαιώματος κατοχυρωμένου από την ΕΣΔΑ, ως κατοχυρώθηκε από το 11^ο αυτής πρόσθετο Πρωτόκολλο, σε περίπτωση διαπίστωσης παράβασης από το ΕΔΔΑ έχει ως αποτέλεσμα ότι όλες οι κρατικές λειτουργίες του κράτους – παραβάτη (δικαστική, νομοθετική, εκτελεστική) υπόκεινται, σε επίπεδο διεθνούς δικαίου, στην δέσμευση του άρθρου 46 ΕΣΔΑ. Ωσαύτως η ως άνω ατομική προσφυγή αν μη τι άλλο συνιστά όχι μόνον άλωση του κελσενιανού προτύπου αλλά πολύ περισσότερο αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της συνταγματικής δικαιοσύνης.¹⁶ Αν αναλογιστεί δε κανείς ότι στα πλαίσια της εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων, ο προσφεύγων στο ΕΔΔΑ θα μπορούσε να είχε προβάλλει ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων και αιτιάσεις αντισυνταγματικότητας των εθνικών νομοθετημάτων που τον έθιγαν στα δικαιώματά του, αιτιάσεις οι οποίες ενώπιον των εθνικών Δικαστηρίων δεν πρέπει έγιναν δεκτές, τότε ο συνταγματικός ρόλος του ΕΔΔΑ γίνεται αντιληπτός με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο.

Μεγάλης πρακτικής σημασίας εν προκειμένω είναι το ζήτημα της ιεραρχικής τάξης των ως ανωτέρω ενδεικτικά αναφερθέντων διεθνών συμβατικών υποχρεώσεων εντός της ελληνικής έννομης τάξης. Σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος οι διεθνείς συμβάσεις, μετά την επικύρωσή τους με νόμο και την θέση τους σε ισχύ, απολαμβάνουν αυξημένη τυπική ισχύ έναντι των κοινών νόμων τους οποίους ψηφίζει η Βουλή. Σε περίπτωση που διαπιστωθεί σύγκρουση διατάξεως τυπικού νόμου προς διάταξη διεθνούς συμβάσεως όπως λ.χ. η ΕΣΔΑ, το ΔΣΑΠΔ ή ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης¹⁷, η εν λόγω διάταξη μένει ανεφάρμοστη. Κάθε εθνικό δικαστήριο δύναται ως εκ τούτου να προβεί στον έλεγχο της συμβατότητας

¹² Christian Tomuschat, *Human Rights : Between Idealism and Realism*, 3rd Edition, OUP, 2014, σελ. 176.

¹³ Ανδρουλάκης, ανωτέρω υποσημείωση 4, σελ. 6.

¹⁴ Sweet, Alec Stone, ανωτέρω υποσημείωση 9, σελ. 1

¹⁵ Grabenwarter, ανωτέρω υποσημείωση 10, σελ. 107-108.

¹⁶ Sweet, Alec Stone, ανωτέρω υποσημείωση 9, σελ. 2.

¹⁷ Ενδεικτικά ΣτΕ Α΄ 3782/2015.

νομοθετικών διατάξεων προς τις ως ανωτέρω διεθνείς συμβάσεις ούτως υποκαθιστώντας τον έλεγχο συνταγματικότητας με τον έλεγχο της συμβατότητάς τους με το διεθνές δίκαιο.¹⁸ Το ίδιο συμβαίνει και ως προς τον έλεγχο της συμβατότητας των εθνικών νόμων με το ευρωπαϊκό δίκαιο δεδομένου ότι το άρθρο 28 του Συντάγματος κατά τα οριζόμενα στην ερμηνευτική αυτού δήλωση αποτελεί θεμέλιο για τη συμμετοχή της χώρας στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Με δεδομένη τη με δίχως άλλο θεσμική υπεροχή του ευρωπαϊκού έναντι του εθνικού δικαίου ως αυτή έχει καθιερωθεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης - χωρίς να είναι αναγκαία επι της παρούσης η ανάλυση ως προς το αν το Ευρωπαϊκό δίκαιο υπερέχει του Συντάγματος – και ενόψει της ποιοτικής υπεροχής του Ευρωπαϊκού έναντι του διεθνούς δικαίου συνιστάμενη στα έντονα στοιχεία συνταγματισμού του,¹⁹ καθίσταται αυτονόητο ότι τα ελληνικά δικαστήρια δύνανται να προβούν στον έλεγχο της συμβατότητας νομοθετικών διατάξεων προς το ευρωπαϊκό δίκαιο ούτως υποκαθιστώντας τον έλεγχο συνταγματικότητας ενός νόμου με τον έλεγχο συμβατότητας του με το Ευρωπαϊκό δίκαιο.²⁰

Είναι δε αυτονόητο και αναπόφευκτο ότι οι ως ανωτέρω έλεγχοι διαπλέκονται και επηρεάζουν ο ένας τον άλλο καθώς το ίδιο συμβαίνει και με τα συστήματα προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα πλαίσια της ΕΣΔΑ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.²¹ Όπως ενδεικτικά αυτή η αλληλουχία αντικατοπτρίζεται και στην Απόφαση του τότε ΔΕΚ στην υπόθεση Krombach,²² όπου πτυχές του δικαιώματος για μια δίκαιη δίκη κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ ανάγονται σε γενικές αρχές του ευρωπαϊκού δικαίου ούτως παίρνοντας τον ιεραρχικά ανώτερο μανδύα - κατά την οπτική του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης - της απόλυτης και αδιαπραγμάτευτης υπεροχής του ευρωπαϊκού δικαίου έναντι του εθνικού δικαίου, υπεροχή ισχύος και εφαρμογής έναντι ακόμη και εθνικών συνταγματικών διατάξεων και συνταγματικής νομολογιακής ερμηνείας.²³

Εν κατακλείδι, ο ως ανωτέρω έλεγχος συμβατότητας νόμων επι τη βάσει διεθνούς και Ευρωπαϊκού δικαίου συνιστά διάχυτο και παρεμπόδιτο έλεγχο και ως τέτοιος ενισχύει ακόμη περισσότερο τον θεσμικό ρόλο των τακτικών δικαστηρίων ως προς τον έλεγχο εθνικών νομοθετημάτων. Ως εκ τούτου, ο ως ανωτέρω έλεγχος συμβατότητας όχι μόνο υποκαθιστά κατά μέρος τον έλεγχο αντισυνταγματικότητας αλλά πολύ περισσότερο καθιστά την κατά το κελσενιανό πρότυπο συγκεντρωτική μορφή ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων να μοιάζει με μία αμφισβητούμενη, αν όχι ξεπερασμένη, επιλογή.²⁴

¹⁸ Ακρίτας Καϊδατζής, Τα όρια της υποκατάστασης του ελέγχου συνταγματικότητας από τον έλεγχο συμβατότητας με το διεθνές δίκαιο, ΕφημΔΔ (2010), 776 (776-777).

¹⁹ Ενδεικτικά Ingolf Pernice, Theorie und Praxis des Europäischen Verfassungsverbundes, WHI - Paper 8/08 σε <http://www.whi-berlin.eu/documents/whi-paper0808.pdf>

²⁰ Κωνσταντίνος Γιαννακόπουλος, Ο διάχυτος και παρεμπόδιτος δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων στην Ελλάδα υπό το πρίσμα του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου, ΕφημΔΔ (2009), 825 (827 και 833). Κωνσταντίνος Γιαννακόπουλος, Η πρόταση ίδρυσης συνταγματικού δικαστηρίου υπό το πρίσμα της εξέλιξης των σχέσεων μεταξύ εθνικού και ενωσιακού δικαίου, 2013 σε www.constitutionalism.gr/η-πρόταση-ίδρυσης-συνταγματικού-δικα/

²¹ Καϊδατζής, ανωτέρω υποσημείωση 17, σελ. 776-777.

²² Απόφαση της 28ης Μαρτίου 2000 στην υπόθεση C-7/98 παρ. 25, 26, 39, 40.

²³ Βλ. σε Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης την υπ αριθμό 17. «Δήλωση σχετικά με την υπεροχή» που προσαρτήθηκε στην τελική πράξη της διακυβερνητικής διάσκεψης η οποία υιοθέτησε τη Συνθήκη της Λισαβόνας που την ενταύθα ενσωματωμένη Γνωμοδότηση της Νομικής Υπηρεσίας του Συμβουλίου της 22ας Ιουνίου 2007.

²⁴ Κωνσταντίνος Γιαννακόπουλος, Συνταγματικό Δικαστήριο και Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο, ΕφημΔΔ (2006), 10 (11). Κωνσταντίνος Γιαννακόπουλος, Η πρόταση ίδρυσης συνταγματικού

4. Συγκεντρωτικοί μηχανισμοί εντός της Ελληνικής έννομης τάξης

Μηχανισμοί συγκεντρωτικού χαρακτήρα εντός του ελληνικού συστήματος ελέγχου υφίστανται ήδη και δη : **(α)** Σύμφωνα με το άρθρο 100 παρ. 5 του Συντάγματος όταν ένα τμήμα ανώτατου Δικαστηρίου (Συμβούλιο της Επικρατείας, Αρείος Πάγος, Ελεγκτικό Συνέδριο) κρίνει διάταξη τυπικού νόμου ως αντισυνταγματική, υποχρεούται να παραπέμψει το ζήτημα στην οικεία Ολομέλεια, η οποία αποφαινεται οριστικώς. **(β)** Το δε Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο (Α.Ε.Δ.) του άρθρου 100 του Συντάγματος είναι αρμόδιο για άρση αμφισβητήσεων περί της συνταγματικότητας διατάξεων νόμου, όταν τα ανώτατα Δικαστήρια της χώρας έχουν εκφέρει αντιφατικές περί συνταγματικότητας κρίσεις. Η δε κρίση του ισχύει έναντι πάντων και καθιστά την οικεία διάταξη νόμου ανίσχυρη καθιστώντας μεν το Α.Ε.Δ. οσαύτως ως ένα κατά κάποιον τρόπο «οιωνεί» Συνταγματικό Δικαστήριο. Επειδή όμως ο αριθμός των υποθέσεων επι των οποίων έχει εκφέρει κρίση είναι πολύ μικρός και ακόμα μικρότερος είναι ο αριθμός το διατάξεων που έκρινε ως αντισυνταγματικές, επιβεβαιώνεται από την περιορισμένη αυτή δικαιοδοτική παραγωγή ότι σκοπός ίδρυσης του θεσμού του Α.Ε.Δ. δεν είναι άλλος από την αποφυγή έκδοσης αντιφατικών περι συνταγματικότητας νόμου αποφάσεων από τα ανώτατα Δικαστήρια διαφορετικών κλάδων και η εξασφάλιση της ενότητας της περί συνταγματικότητας νομολογίας.²⁵ **(γ)** Στα ανωτέρω στοιχεία «συγκεντρωτικού» ελέγχου προστίθενται η δικαιοδοσία και οι τις αρμοδιότητες του Συμβουλίου της Επικρατείας,²⁶ αποστολή του οποίου είναι ο έλεγχος νομιμότητας των διοικητικών πράξεων και δι' αυτής ο έλεγχος συνταγματικότητας των νόμων. Το τελευταίο δια της πλουσιότητας νομολογίας του ως προς την συνταγματικότητα νόμων καθίσταται ούτως «ένα άτυπο δικαστήριο συνταγματικότητας».²⁷ **(δ)** Ως προς την διοικητική δικαιοσύνη, στους ανωτέρω άρτι αναφερθέντες μηχανισμούς συγκεντρώσεως προστίθεται και ο θεσμός της πιλοτικής δίκης του Ν.3900/2010 ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας.²⁸ Με τον ως άνω θεσμό υποθέσεις διοικητικών Δικαστηρίων που αφορούν έναν «ευρύ κύκλο προσώπων» ούτως απόμεινες ζητημάτων συνταγματικότητας μπορούν να παραπεμφθούν στο ΣτΕ για εκδίκαση. **(ε)** Εξωθεσμικά οι αποφάσεις των ανωτάτων Δικαστηρίων και πολύ περισσότερο των Ολομελειών τους υπερβαίνουν τα όρια του δεδικασμένου και στην ουσία αφορούν τους πάντες αφού κατ'αποτέλεσμα οριοθετούν την πορεία εξέλιξης της νομολογίας και δύσκολα τα «κατώτερα» ιεραρχικά δικαστήρια θα αποκλίνουν από τον δρόμο, τον οποίο αυτός ο ίδιος ο Άρειος Πάγος, το Συμβούλιο της Επικρατείας και το Ελεγκτικό Συνέδριο έχουν χαράξει.²⁹

Από τα ανωτέρω προκύπτει, ότι η Ελληνική έννομη τάξη είναι εξοπλισμένη με θεσμικούς και εξωθεσμικούς μηχανισμούς συγκεντρώσεως ικανούς να εξασφαλίσουν την ομοιόμορφη εξέλιξη της νομολογίας και μέσα από αυτήν την

δικαστηρίου υπό το πρίσμα της εξέλιξης των σχέσεων μεταξύ εθνικού και ενωσιακού δικαίου, 2013 σε www.constitutionalism.gr/η-πρόταση-ίδρυσης-συνταγματικού-δικα/

²⁵ Ακριτάς Καδαϊτζής, Ο Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων στην Ελλάδα, Ενόψει της Διάκρισης σε Συστήματα Ισχυρού και Ασθενούς Τύπου, Αρμενόπουλος (2014), 2015 (2027).

²⁶ Άρθρο 95 του Συντάγματος.

²⁷ Καδαϊτζής, ανωτέρω υποσημείωση 24, σελ. 2027. Ανδρουλάκης, ανωτέρω υποσημείωση 4, σελ. 3.

²⁸ Ανδρουλάκης, ανωτέρω υποσημείωση 4, σελ. 6-7.

²⁹ Βλ. Ευάγγελος Βενιζέλος, Η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου στο πλαίσιο του ελληνικού συστήματος ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, ΤοΣ (2006), 35 (37).

ασφάλεια δικαίου, την οποία και αυτός ο ίδιος ο θεσμός του Συνταγματικού Δικαστηρίου έχει αποστολή να εγγυάται.

5. Συνταγματικό Δικαστήριο vs. ΣτΕ στα χρόνια των Μνημονίων

Φλέγον πρόβλημα της Ελληνικής κοινωνίας σήμερα συνιστούν τα μνημονικά μέτρα, τα οποία μαζί με τη συνακόλουθη πολιτική λιτότητας έχουν προξενήσει μεταξύ άλλων πτώση του επιπέδου διαβίωσης του Έλληνα πολίτη, έχουν συμβάλλει στην διόγκωση της ανεργίας, έχουν προκαλέσει εκκωφαντικό «πισωγύρισμα» σε ότι αφορά την διασφάλιση των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων του μέσου Έλληνα πολίτη και αυτά τα ίδια φέρουν μεταξύ άλλων και τον χαρακτήρα προσβολής στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας ως αυτό διασφαλίζεται από το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ και το άρθρο 17 του Συντάγματος.^{28α} Ενόψει αυτής της οικονομικής κοινωνικής και πολιτικής κατάστασης, ερωτάται αν θα μπορούσε να συμβάλλει ένα Συνταγματικό Δικαστήριο στην εκφορά κρίσης ως προς τη συνταγματικότητα των ειλημμένων μέτρων. Λαμβάνοντας εν προκειμένω ως αντιπροσωπευτικό δείκτη («proxy indicator») τη θέση του Συμβουλίου της Επικρατείας, παρατίθενται τα ακόλουθα : Με την υπ αριθμό απόφαση 668/2012, σχεδόν κατά πλειοψηφία, η Ολομέλεια του ΣτΕ δέχθηκε την συνταγματικότητα των μέτρων της μνημονιακής πολιτικής και δη κατόπιν επίκλησης «σοβαρών λόγων δημοσίου συμφέροντος» καθώς και της ανάγκης αντιμετώπισης «κρίσιμης δημοσιονομικής κατάστασης» και «οξείας δημοσιονομικής κρίσεως». Μάλιστα στην απόφαση αυτή το Δικαστήριο επι τη βάση του άρθρ. 4 παρ. 5, άρθρ. 2 παρ. 1 αυτοτελώς και σε συνδυασμό με το άρθρο 25 παρ. 4 του Συντάγματος έθεσε όρια εντός των οποίων ο νομοθέτης δύναται να ενεργεί ούτως προειδοποιώντας τον ως προς τα κριτήρια που θα εφαρμόσει στο μέλλον.^{28β} Με εξαίρεση τις διατάξεις που αφορούσαν την μονομερή προσφυγή στην διαιτησία, η πλειοψηφία της Ολομέλειας του ΣτΕ δέχθηκε εκ νέου την συνταγματικότητα των μέτρων του δεύτερου μνημονίου με την υπ αριθμό 2307/2014 απόφασή της. Είναι βεβαίως αυτονόητο ότι από το έτος 2012 μέχρι σήμερα, η οικονομική και κοινωνική κρίση με τις δυσβάσταχτες συνέπειές της στον μέσο πολίτη δεν έχει δείξει σημάδια βελτίωσης. Ενόψει μάλιστα του επικείμενου τέταρτου μνημονίου εν έτει 2017, δικαιολογημένα μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι τις «κόκκινες γραμμές» της απόφασης 668/2012 τις έχουμε εδώ και καιρό ξεπεράσει.³⁰ Όταν ένα σώμα όπως το ΣτΕ, το οποίο δεν έχει συγκριτικά με ένα Συνταγματικό Δικαστήριο την αναγκαία πολιτική νομιμοποίηση ώστε να κρίνει την συνταγματική ορθότητα των μνημονιακών μέτρων,³¹ μέτρα τα οποία περιβαλλόμενα τον μανδύα του εσωτερικού δικαίου επιβάλλονται στο όνομα της δημοσιονομικής σταθερότητας «από έξω» και η πιθανή ακύρωσή τους στο όνομα της Δικαιοσύνης θα έφερνε τεράστια κομματική και πολιτική αναταραχή, τότε είναι εξ υπαρχής πέρα για πέρα αμφίβολο αν ένα Συνταγματικό Δικαστήριο θα μπορούσε να προβεί σε εκφορά

^{28α} Βλ. ενδεικτικά Margot E. Salomon, Of Austerity, Human Rights and International Institutions, LSE Law, Society and Economy Working Papers 2/2015 σε <http://www.lse.ac.uk/humanRights/documents/2015/salomonWpsAusterity.pdf>

^{28β} Παναγιώτης Πικραμμένος, Δημόσιο δίκαιο σε έκτακτες συνθήκες από την οπτική της ακυρωτικής διοικητικής διαδικασίας, Εισήγηση σε εκδήλωση που διοργανώθηκε από τον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, στις 12 Μαρτίου 2012, με θέμα "Η αρχή του Κράτους Δικαίου σε έκτακτες συνθήκες μέσα σε περιβάλλον Ευρωπαϊκής Ένωσης", Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (2012), 97 (99).

³⁰ Συνεντευξη με τον καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου της Νομικής Σχολής ΑΠΘ κ. Κωνσταντίνο Χρυσόγονο, 03-07-2013, σε <https://curia.gr/category/sinentefkseis/>.

³¹ Καδαϊτζής, ανωτέρω υποσημείωση 24, σελ. 2032.

αντισυνταγματικής κρίσης περί της νομιμότητας τέτοιου είδους μέτρων. Το Συνταγματικό Δικαστήριο τα μέλη του οποίου είναι εκλεγμένα από το Κοινοβούλιο συνιστά εκ των πραγμάτων ένα δικαιοδοτικό όργανο φίλα προσκείμενο στην πολιτική εξουσία προβαίνοντας σε ερμηνείες εκ προοιμίου πιο πολιτικές σε σύγκριση με την Δικαστική Εξουσία³² και ως εκ τούτου είναι δύσκολο να αναλογιστεί κανείς πώς θα μπορούσε να δείξει αυτό το ίδιο περισσότερη «συνταγματική τόλμη» ιδίως έναντι του ΣτΕ.³³ Να σημειωθεί, εν προκειμένω, ότι σε περίπτωση έντονων πολιτικών ζητημάτων τα Συνταγματικά Δικαστήρια όπως το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ ειθίστα να επιδεικνύουν το λεγόμενο δικαστικό αυτοπεριορισμό («judicial self-restraint») κατά τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων και να μην μπλοκάρουν νομοθετικές και κυβερνητικές πρωτοβουλίες ιδίως όταν αυτές είναι συνυφασμένες με εκτέλεση διεθνών συμβάσεων και υποχρεώσεων³⁴ ως και εν προκειμένω. Εάν δηλαδή δεν δύναται μία φορά το ΣτΕ να εκτονώσει τις υφιστάμενες κοινωνικές και πολιτικές εντάσεις, τότε είναι απορίας άξιο το πώς θα μπορούσε ένα Συνταγματικό Δικαστήριο, δέσμιο του πολιτικογενούς χαρακτήρα και σύνθεσής του, να τις εκτονώσει.

6. Συνταγματικό Δικαστήριο και θεσμική κοινωνική νομιμοποίηση

Όπως προβλήθηκε ανωτέρω, το Συνταγματικό Δικαστήριο επιφέρει πολιτικοποίηση του Συντάγματος λόγω του διορισμού των μελών του από το Κοινοβούλιο με αποτέλεσμα να θεωρείται ένα «... ειδικό δικαιοδοτικό όργανο φίλα προσκείμενο στην πολιτική εξουσία και ελεγχόμενο από την ίδια λόγω της σύνθεσής του ...».³⁵ Ενόψει τούτου και δεδομένης της από πλευράς αυτού του ίδιου του Συνταγματικού Δικαστηρίου έλλειψης δυνατότητας επιβολής κυρώσεων προς εκτέλεση των αποφάσεών του, η επιτυχία της ίδρυσης και λειτουργίας του εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την νομιμοποίηση της εκτελεστικής και της νομοθετικής εξουσίας μέσα από αυτήν την ίδια την κοινωνία των πολιτών, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι η επιτυχία του θεσμού αυτού βρίσκεται σε άμεση εξάρτηση από την εκτίμηση και αποδοχή της κοινής γνώμης.³⁶ Υπό αυτήν την οπτική, οι στην παρούσα χωροχρονική συγκυρία υπάρχουσες ενδείξεις αποδοχής ενός τέτοιου θεσμού φαίνονται μη υποσχόμενες, αν όχι αποκαρδιωτικές. Η εμπιστοσύνη του Ελληνικού λαού στους πολιτικούς θεσμούς και δη στα κόμματα και στη Βουλή περί το τέλος του 2010 γνώρισε πολύ μεγάλη πτώση σε σύγκριση με την πενταετία ετών 2005 - 2010. Ειδικότερα σε ότι αφορά τα πολιτικά κόμματα, η εμπιστοσύνη αυτή είναι πρακτικά απύσχα φτάνοντας το 2010 το ποσοστό του 5 τοις εκατό από 28 τοις εκατό το 2003 σύμφωνα με την από 2012 σχετική έρευνα των Theofanis Exadaktylos και Nikolaos Zahariadis, η οποία έλαβε χώρα υπό την αιγίδα του London School of Economics και του Hellenic Observatory European Institute.³⁷ Σύμφωνα δε με την ως ανωτέρω

³² Μανιτάκης (2008), ανωτέρω υποσημείωση 3, σελ. 23.

³³ Βλ. Καδαϊτζής, ανωτέρω υποσημείωση 24, σελ. 2032.

³⁴ Κυπραίος, ανωτέρω υποσημείωση 4, σελ. 833 και 835. BVerfGE 36 (14-15).

³⁵ Μανιτάκης (2008), ανωτέρω υποσημείωση 3, σελ. 23. Αντώνης Μανιτάκης, Η μεταφύτευση στην Ελλάδα του θεσμού του Συνταγματικού Δικαστηρίου, σε Τιμητικός Τόμος Γ. Κασιμάτη, σελ. 15, http://law-constitution.web.auth.gr/manitakis/files/2008_timit.tomos.kasimati_metafuteusi_sunt_dikast.pdf

³⁶ Βλ. André Brodocz, Bedrohungen der Judikative, σε André Brodocz/Marcus Llanque/Gary S. Schaal (Hrsg.) Bedrohungen der Demokratie, VS Verlag, Wiesbaden, 2008, 250 (253-254).

³⁷ Theofanis Exadaktylos/Nikolaos Zahariadis, Policy Implementation and Political Trust: Greece in the age of austerity, GreeSE Paper No. 65, December 2012,

μελέτη, η πίστη των Ελλήνων πολιτών στο Κοινοβούλιο από το ποσοστό του 63 τοις εκατό το 2003 έπεσε στο 47 τοις εκατό το 2010. Μάλιστα ο αναλυτής Δρ. Ιωάννης Μαυρής στην έρευνά του για την κοινωνική νομιμοποίηση επιλεγμένων θεσμών για την οκταετία (2007-2014) συμπεραίνει ότι « .... το 2011, η κοινωνική εμπιστοσύνη στους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς (Βουλή, κόμματα) έφτασε στο ναδίρ .... ».³⁸ Αφήνοντας κατά μέρος τις όποιες στατιστικές μετρήσεις, τονίζεται εν προκειμένω ότι η ως ανωτέρω αναξιοπιστία του πολιτειακού συστήματος ως αποτρεπτικό παράγοντα για την ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου στην χώρα μας είχε ενδεικτικά προβληθεί στη θεωρία και στους προμνημονιακούς χρόνους.³⁹ Στην ουσία η ως ανωτέρω έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών στους θεσμούς αποσυνδέει τους πολίτες από τους θεσμούς αυτούς ούτως απονομιμοποιώντας τους.⁴⁰ Ως εκ τούτου η ίδρυση ενός Συνταγματικού Δικαστηρίου στην παρούσα χωροχρονική συγκυρία θα στερείτο κατά τα ανωτέρω λαϊκής αποδοχής και νομιμοποίησης με αποτέλεσμα οι πιθανότητες επιτυχούς λειτουργίας του να είναι τουλάχιστον αμφίβολες.

7. Quis custodiet ipsos custodes ?

Η πολιτειακή κρίση και αναξιοπιστία ταλανίζουν την χώρα μας εδώ και δεκαετίες. Από αυτήν δεν είναι δυνατόν να εξαιρεθεί η δικαστική λειτουργία καθώς η Δικαιοσύνη δεν βρίσκεται έξω από την κρίση αλλά συνιστά μέρος αυτής και φέρει ανάλογο μερίδιο ευθύνης.⁴¹ Συνεπώς με το να δεχθεί κανείς ότι ένα Συνταγματικό Δικαστήριο αποτελούμενο από Δικαστές ειδικούς γνώστες του Δημοσίου Δικαίου συνιστά τη φόρμουλα που θε φέρει την ποθούμενη ασφάλεια δικαίου και αξιοκρατία είναι σαν να προσπαθεί κανείς να δώσει απάντηση στο ερώτημα quis custodiet ipsos custodes απλά εναποθέτοντας το σε μια ανώτερη σφαίρα. Αυτή η τακτική δεν λύνει το πρόβλημα πραγματικά απλά δημιουργεί ένα νέο λεξιλόγιο περιγραφής προβλημάτων περιβάλλοντας το με μανδύα επιστημονισμού. Όταν υπάρχει πράγματι δυνατότητα ελέγχου, η ποιότητα δεν αλλάζει από την απλή μεταβολή του τρόπου ελέγχου από την μέθοδο Α (διάχυτος) στην μέθοδο Β (συγκεντρωτικός).

8. Επιμύθιο

Στην τελική, τις νομοθετικές πρωτοβουλίες τις ορίζουν η πολιτική, οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα και τα αντίστοιχα συμφέροντα, γεγονός που οι νομικοί κατά εγωιστικά αυτάρεσκο τρόπο, όχι σπάνια, αγνοούν. Η εύθραυστη νομικιστική Δημοκρατία της Βαϊμάρης και οι τότε επιβληθείσες στην Γερμανία βαρύτατες οικονομικές και εδαφικές - γεωγραφικές κυρώσεις αποτελούν χαρακτηριστικό ιστορικό παράδειγμα Δημοκρατίας, το σπάσιμο της οποίας ούτε το τότε υφιστάμενο αλλά αδύναμο ούτε κάποιο άλλο Συνταγματικό Δικαστήριο θα

<http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/CMS%20pdf/Publications/GreeSE/GreeSE-No65.pdf>, σελ. 5-6.

³⁸ Γιάννης Μαυρής, Συμπεράσματα με βάση την κοινωνική νομιμοποίηση επιλεγμένων θεσμών στην τελευταία οκταετία (2007-2014), σε μια πολιτική συγκυρία που παραμένει ιδιαίτερα βεβαρημένη λόγω της συνεχιζόμενης κρίσης που βιώνουμε, 09-11-2014 σε <http://www.efsyn.gr/arthro/vathainei-i-krisi-empistosynis-stoys-thesimoys-stin-ellada>

³⁹ Βλ. Δημήτρης Τσάτσος, Προς Μια Ελληνική Πολιτεία Των Δικαστών; Γιατί – Τελικά - Διαφώνω Με Την Ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου, σε του Ιδίου, Η Αναθεώρηση του Συντάγματος (Τέσσερα Κείμενα), εκδ. Λιβάνη, 2006, σελ. 44-45.

⁴⁰ Νίκος Σαρρής, Η αντιμετώπιση της κρίσης εμπιστοσύνης στους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς, Greek Politics Journal (2015), σελ. 1-3.

⁴¹ Τσάτσος, ανωτέρω υποσημείωση 38, σελ. 46.

μπορούσε ποτέ να σώσει. Από αυτήν την οπτική, η ίδρυση ενός τέτοιου θεσμού στην Ελλάδα θα συνιστούσε μια ανούσια σπατάλη κρατικού προϋπολογισμού δια της προσθήκης ακόμη μίας γραφειοκρατικής αρχής καθώς και πραγμάτωση ατομικών φιλοδοξιών των στο ένα ή στο άλλο κόμμα προσκειμένων ειδήμωνων,⁴² χωρίς να έχει κάτι ουσιαστικό να προσφέρει.

Σε μια χωροχρονική στιγμή που στο όνομα της κρίσης και της δημοσιονομικής ανάγκης λαμβάνει χώρα άμεσα μαζική παραβίαση ανθρώπινων δικαιωμάτων – ατομικών ελευθεριών ή καλλιεργούνται εμμέσως οι συνθήκες μιας τέτοιας παράβασης αυτών,⁴³ η ίδρυση ενός τέτοιου Δικαστηρίου το μόνο που έχει να προσφέρει είναι έναν συμπαίκτη στην πολιτική εξουσία και στην θεσμική νομιμοποίηση ειλημμένων πολιτικών και νομοθετικών επιλογών. Τι θα μπορούσε να προσφέρει ένα Συνταγματικό Δικαστήριο στις προϋούσες μεταβολές του Κώδικα Πολιτικής και Διοικητικής Δικονομίας, οι οποίες συνιστούν κατά χωροχρονική και συστημική προσέγγιση, νομοθετήματα της μνημονιακής εποχής και θέτουν ως ύστατο στόχο τους την ικανοποίηση των εισπρακτικών αναγκών του κράτους και των τραπεζικών ιδρυμάτων; Σε τι θα μπορούσε να ωφελήσει η θέσπιση μιας πολιτικοποιημένης συνταγματικής δικαιοσύνης όταν – χρησιμοποιώντας σχεδόν αυτολεξεί την διατύπωση του Α. Καδαϊτζή - προσάπτεται στα μη πολιτικογενή Δικαστήρια και ιδίως στο Συμβούλιο της Επικρατείας «ατολμία» κατά τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων - νόμοι οι οποίοι εφαρμόζουν τα άκρως επώδυνα για τους πολίτες μέτρα του προγράμματος δημοσιονομικής και οικονομικής εξυγίανσης της χώρας⁴⁴ - αλλά περαιτέρω αυτά τα ίδια τα ως άνω Δικαστήρια και με την ίδια τους τη νομολογία, όχι σπάνια, προωθούν την ερμηνεία ήδη υφιστάμενων διατάξεων νόμου προς την κατεύθυνση της δημοσιονομικής ανάγκης⁴⁵ ;

Ενόψει των ανωτέρω και των όσων έχουν διατυπωθεί στο παρόν κείμενο, η ίδρυση ενός θεσμού ο οποίος θα οδηγούσε στην διάσπαση της ιστορικής συνέχειας του διάχυτου ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων,⁴⁶ να μην θα συνιστούσε ένα θεσμικό σοκ κατά την έννοια της θεσμικής οικονομικής, από την άλλη πλευρά όμως φαίνεται ότι το σοκ αυτό θα είναι καταδικασμένο να πέσει σε «κόμα» και να αποτύχει διότι δεν υφίστανται συνθήκες ούτε πολιτικής, ούτε οικονομικής, ούτε κοινωνικής αλλά ούτε και ηθικής ισορροπίας.⁴⁷ Πιο πιθανό είναι η ίδρυση ενός Συνταγματικού Δικαστηρίου να θεσμοθετήσει την αδικία, κάτι που ιδίως ο

---

⁴² Τζούλια Ηλιοπούλου-Στράγγα, Διάλεξη στην Εκδήλωση της 30-03-2006 με θέμα : Συνταγματικό Δικαστήριο – Ανάγκη ή Σκοπιμότητα, Δ.Σ.Α. – Ένωση Δικαστικών Λειτουργών ΣτΕ, 2006, σελ. 28.

⁴³ Antonakakis, Nikolaos and Collins, Alan, The Impact of Fiscal Austerity on Suicide: On the Empirics of a Modern Greek Tragedy, *Social Science & Medicine*, Vol. 112 (2014), 39 επ.. Salomon, ανωτέρω υποσημείωση 28^α. Μάρθα Καϊτανίδη, Στα δίχτυα της κατάθλιψης πάνω από 500.000 Έλληνες, δημοσίευση της 04-11-2016 στον ιστοχώρο της εφημερίδας Τα Νέα, <http://www.tanea.gr/news/greece/article/5403642/500-000-ellhnes-pasxoyn-apo-katathlipsh/>. ΕΛΣΤΑΤ: Κατακόρυφη αύξηση της κατάθλιψης και αδυναμία περίθαλψης έφερε η οικονομική κρίση, δημοσίευση της 04-11-2016 στον ιστοχώρο της εφημερίδας The Huffington Post, http://www.huffingtonpost.gr/2016/06/16/oikonomia-farmaka-therapeia-erevna_n_10498704.html.

⁴⁴ Καδαϊτζής, ανωτέρω υποσημείωση 24, σελ. 2030.

⁴⁵ Βλ. λ.χ. ΣτΕ 2080/2014 & 366/2014 και σχετικό σχόλιο Αριστεΐδη Τσάτσου, «Ζάλευκος, Κατασχέσεις και Αξίες – Γνώριζες ότι Κατάσχεται;» (Με αφορμή την Απόφαση ΣτΕ 2080/2014) σε http://www.constitutionalism.gr/tsatsos-aristidis-ste_2080-2014/

⁴⁶ Μανιτάκης (2006), ανωτέρω υποσημείωση 3, σελ. 11. Αλιβιζάτος, ανωτέρω υποσημείωση 2.

⁴⁷ Περί αλλαγών, καταστάσεων σοκ και θέσεων ισορροπίας από μια εξελικτική οπτική της θεσμικής οικονομικής βλ. Groenewegen, John/Lünneke, Rolf, Process and Outcomes of the Infrastructure Reform: An Evolutionary Perspective, σε Rolf Künneke/Aad Correljè/John Groenewegen (Eds.), *Institutional Reform, Regulation and Privatization*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, 2005, 1 (14-19).

πρωτόδικος Δικαστής έχει και την δικονομική δυνατότητα αλλά και το νομοθετικό διαθροδικαϊκό οπλοστάσιο στα πλαίσια του διάχυτου ελέγχου να θεραπεύσει. Ο διάχυτος και παρεμπόπων έλεγχος όχι μόνον είναι πιο δημοκρατικός αλλά δίνει και τη δυνατότητα δεοντολογικής αντίστασης του φερόμενου «κατώτερης ιεραρχίας» Δικαστή⁴⁸ απέναντι σε πρακτικές που καταλύουν το πνεύμα του Συντάγματος, δεοντολογική αντίσταση η οποία νομικά αιτιολογείται και από συνδυαστική ανάγνωση του άρθρου 93 παρ. 4 με το άρθρο 120 του Συντάγματος, ήτοι με την ακροτελεύτια διάταξη αυτού. Και παραφράζοντας τα λόγια ενός των σκοτεινότερων διεθνολόγων του περασμένου αιώνα, φαίνεται ότι η εν προκειμένω ίδρυση ενός Ελληνικού Συνταγματικού Δικαστηρίου θα συνιστούσε ένα θεσμικό δημιούργημα χώρου, ένα δημιούργημα χώρου χωρίς θέση και χωρίς τάξη.⁴⁹

---

⁴⁸ Βλέπε σχετικά Καδαϊτζής, ανωτέρω υποσημείωση 24, σελ. 2031.

⁴⁹ Carl Schmitt, *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*, 2. Aufl. Duncker & Humblot, Berlin, 1974, σελ. 15, 34, 36, 38, 39.